

MŰHELY

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

GRÜNINGER ŐSNYOMTATVÁNYÁNAK TÖREDÉKE A HADTÖRTÉNETI KÖNYVTÁRBAN

2003-ban került sor a könyvtár egyik, a Szent Korona történetét tárgyaló nyomtatványának – Révay Péter: „De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuria septem”. Francofurti, 1659. Helyi jelzete: 7070-2, RMK III 2058 – restaurálására a Magyar Nemzeti Múzeumban. A választás éppen rossz állapota miatt esett Révay Péter könyvének második, bővített, már csak a szerző halála után megjelent kiadására. A könyv kötéstáblájából kerültek elő egy XVI–XVII. századi német nyelvű könyv makulatúrájának lapjai. A könyvet a fejlécen futó élőfej alapján – „catholisch Paradeyssgärtlein” – eddig nem sikerült azonosítani. A rendkívül kisméretű (tizenhatodré), ám a lapok alapján legalább 376 lapos nyomtatvány római katolikus imádságos könyv, részben a liturgikus évet követve ad napi (antiphona, collecta) imádságokat.

Emellett előkerült egy, fólió méretű, egy lapos, mint Borsa Gedeon sejtése beigazolódtott, ősnymtatvány-töredék. A töredék műfaja bibliakommentár, szerzője a klasszikus kommentárszerzők egyike, a ferences Nikolaus de Lyra (* ca. 1270, † 1349), akinek kommentárját már a magyarországi Képes krónika szerkesztője is használta. Az 1320 körül íródott „Bibla latina cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Gillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi replicisque Matthie Doering. Add. Nicolaus de Lyra: Contra perfidiam Iudeorum.” (G. W. 4292) című nyomtatvány kiadási helye Strassburg, megjelenési éve 1492. november 3., nyomdásza pedig Johann Reinhard Grüninger.¹ Töredékünk a négykötetes kommentár harmadik kötete (348 ff.) 236. lapjának recto és verso oldala,² az ótestamentum egyik könyve, a nagypróféták sorának végén álló Dániel könyve 10–11. fejezetét magyarázza.

Nikolaus de Lyra kommentárját már az ősnymtatványok időszakában is többen, több helyen (Velence, Nürnberg) megjelentették. Az ősnymtatványok katalógusa Anton Koberger négy Nikolaus de Lyra-kiadásáról tud; a nagy sikerre való tekintettel 1485-ben, 1487-ben, 1493-ban és 1497-ben is megjelentette.³ Érdekes, hogy a szöveg oldalkénti elosztása azonos és közös a Koberger által Nürnbergben 1485-ben (GW 4288) és 1487-ben kiadott Nikolaus de Lyra kommentárokéval (GW 4289), azaz a szedők előtt egy Koberger-féle szöveg volt, s az oldalon belül csak a sorok elrendezését változtatták, a szöveg mennyiségét nem. A különbség csak annyi, hogy a szövegen belül más és más szavakat rövidítettek, vagy a számneveket az egyik nyomtatványban betűvel szedték, a

¹ E. A. Gosselin: A Listing of the Printed Editions of Nicolaus de Lyra. *Traditio* 26. (1970) 399–426. o.

² Az ÖNB általunk használt példánya (20.B.1) kézzel írt fóliószámokkal volt ellátva. A nyomtatványokat a Collegium Hungaricum ösztöndíjának köszönhetően a bécsi Nemzeti Könyvtár Régi nyomtatványok Tárában volt módom kézbe venni és összehasonlítani. Itt köszönöm meg Borsa Gedeon önzetlen és pontos tanácsait.

³ Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Nr. 4288., 4289., 4293., 4294.

másikban számmal. A kiadói gyakorlat mindenesetre az egyszer kidolgozott oldalbeosztástól új kiadások, és értelemszerűen új szedések esetében sem tért el.

A XII. századi Petrus Lombardus († 1160)-kéziratok óta kiadástechnikailag a legnagyobb problémát mindig a szöveg és kommentár egymáshoz rendezése jelentette, vagyis hogy a szöveg és a hozzá tartozó kommentár lehetőleg egy oldalra kerüljön, vagy legalább igen közel egymáshoz, az utalási rendszer (a szöveg aláhúzása vagy a betűs jegyzetelés) egyértelmű legyen, s pazarló módon ne maradjon üres hely a sorok között.⁴ A kezdeti, kéziratoss glossa ordinariák 10–20 kötetet is elfoglaltak, teljes birtoklásuk cél tudatos és költséges törekvést feltételezett az egyházi könyvtárak részéről. Nyomatott formában is közel 1200 fóliónyi volt terjedelmük, négyféle betűnagysággal készültek (élőfej-, szöveg-, kommentár- és lábjegyzet-betű), négy kötetben árusították őket. A terjedelmet tovább növelte, hogy 1495-ben Velencében egyesítették a hagyományos glosszát és Nicolaus de Lyra szövegét, de 1502-ben már csak terv marad, hogy mindehhez még Hugo de S. Caro szövegét is hozzáadják.⁵

Koberger későbbi nyomtatványában, így 1493-ban (GW 4293) majd 1497-ben tökéletesítette a hivatkozási technikát:⁶ a jegyzetbetűk, jól láthatóan, már a bibliai szöveg két hátsó között futnak, a margón a bibliai párhuzamos helyeket s a bibliai szakaszokat tagoló nagybetűket is feltüntette, sőt a tájékozódás megkönnyítésére tartalomjegyzéket is mellékelte és megjelentek a nyomtatott fóliósorozatok is.⁷ Ehhez képest töredékünk 1492-es kiadása elavultnak tekinthető, noha bécsi példányának possessorai becsben tartották, s kiszínezték a fametszeteket. Ilyenre volt egyébként példa, Johann Sieber 1488-as lyoni Nikolaus de Lyra kiadása a Koberger-féle 1485-öst követte (GW 4290). Mindez persze kevésbé meglepő, ha tudjuk, hogy Grüninger a Koberger-kiadás fametszeteit is átvette, amint arra Albert Schramm felhívta a figyelmet.⁸ Pedig Grüningernek is volt tapasztalata az ilyen típusú művekkel, hiszen 1484-ben egy glosszákkal ellátott egyházjogot jelentett meg.

A töredékek kapcsolatban nincsen sok értelme felvetni, hogy használták-e Magyarországon, hiszen a Grüninger-nyomtatványok Európa-szerte ismertek voltak, a jelen kötetből ma is hat, részben töredékes példányt őriznek a hazai könyvtárak.⁹ Még adatunk is maradt arról, hogy egy Ulrich von Schmalstein nevű könyvkereskedőnek 1493-ban 30 példányt (azaz 90 kötetet) adott át értékesítésre.

Az említett nyomdászok, a strassburgi Johann Grüninger¹⁰ és a nürnbergi, Anton Koberger (1440–1513) a korszak ünnepezt és sikeres vállalkozói voltak. A württembergi Marktgrüningerből származó, eredetileg Reinhard nevű, majd Grüningerként hírnevet szerzett nyomdász 1480 körül tűnt fel Bázélban, majd 1482-ben telepedett le Strassburgban.

⁴ J. P. Gumbert: The Lay Out of the Bible Glos in Manuscript and Early Print. In Paul Saenger-Kimberly van Kampen (ed.): The Bible as Book. The First Printed Editions. London-New Castle, 1999, 7–13. o.

⁵ Karlfried Froehlich: An Extraordinary Achievement. In: The Bible as Book. I. m. 15–21. o.

⁶ Paul Saenger: The Impact of the Early Printed Page on the Bible. In: The Bible as Book. I. m. 31–51. o.

⁷ A fóliósorozatok elsőként Günther Zainer 1476-os német bibliájában jelennek meg, de latin bibliájában 1478-ban Koberger is alkalmazta.

⁸ Albert Schramm: Der Bilderschmuck der Frühdruck. Bd. 20./1. Die Stassburger Druck. Leipzig, 1937. 85. o. Együttal le is közölte a kötet fametszeteit.

⁹ Sajó Géza – Soltész Erzsébet: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I. k. Budapest, 1970, Nr. 669. Nicolaus de Lyra hazai népszerűségére l. Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica. 1-3. k. Budapest, 1988–1994. mutatatóit.

¹⁰ Róla összefoglalóan P. Amelung in Lexikon des gesamten Buchwesens. 2. kiad. Stuttgart, 1987. 3. k. 288–289. o.; Francois Ritter: Histoire de l'imprimerie Alsacienne aux XVe et XVIe siècle. Strasbourg–Paris, 1966. 81–110. o.

Első nyomtatványa, Petrus Comestor „Historia ecclesiasticája” 1483-ban látott napvilágot. 1532-ig mintegy 400 nyomtatványt jelentetett meg, negyedüket még 1500 előtt. Latinul ugyan nem tudott, de a kor vállalkozó nyomdászának erre már nem is volt szükségé. Mindenféle könyvet kiadott, tudományos és népszerű olvasmányt egyaránt, liturgikus könyveket, naptárat, szótárat, klasszikus szerzőket, szentek legendáit (1502-ben például 1000 példányban), Ptolemaiosz földrajzát, latinul és németül. Luthert is kiadta, noha – meggyőződéses pápista lévén – inkább a támadóinak adott volna teret. Ebből kellemetlenségei is származtak. Legismertebb nyomtatványai közé tartozik Sebastian Brandt „Narrenschiff”-je és Hermann Bote „Eulenspiegel”-je (1510). Könyvei híresek voltak igényes fametszeteikről, bibliáját már 1485-ben 88 fametszettel látta el, de méltó formában adta ki a klasszikusokat, Terentiuszt, Horatiust, Vergiliust is; 1502-es Vergiliuskötetét 200 illusztrációval látta el.

Koberger karrierje 1473-ban indult egy Boetius-nyomtatvány előállításával, Nürnbergben. A századfordulóig kiadott nagyjából 250, többnyire fólió formátumú nyomtatványát a rendkívül gondos szöveggondozás, alapos korrektorok alkalmazása jellemezte. Más nyomdákkal, köztük Grüningerrel is, bér munkában dolgoztatott, de a jelen kötetrel kapcsolatban ez nem merült fel. A gondos szöveg mellé szép fametszeteket keresett, így kétkötetes német nyelvű bibliájához (1483) is. Leghíresebb kiadványát, a „Schedel világkrónika” latin (1493 július), és német verzióját (1493 december) több mint 1800 különböző méretű fametszet tette még vonzóbbá.

A Révay Péter-nyomtatványról annyit tudhatunk, hogy a bejegyzések szerint tulajdonosai között találjuk Hegyküy Mihályt és a Kis-Palugyaiak könyvtárát; 1866-ból pedig Nagyselmeci Thóldt József Kristófot (1815-1888),¹¹ aki Liptó megye főszolgabírája volt. Szinnyi József nyomán¹² tudunk Thóldtnak egy nyomtatásban is megjelent, a Török birodalomról szóló szerény terjedelmű s színvonalú, de kétségkívül kiterjedt olvasottságról és politikai érdeklődésről tanúskodó munkájáról: „Die politischen Phasen und eklipsen des Türken-Mondes, nach einer chronologischen Ordnung historisch dargestellt. Wien, 1860.” (A kötetet tulajdonosa, illetve tulajdonosai valóban használták, a történeti részhez számos megjegyzést és kiegészítést fűztek, pl. 165. oldalon Nádasi Ferenc nevével beírt jelzi, hogy 1691. április 30-án Bécsben fejét vették.)

¹¹ *Szluha Márton*: Liptó vármegye nemes családjai. Budapest, 2000. 752. o.

¹² *Szinnyi József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1914. 14. k. 130. o.